

Hobbes ve Kuçuradi’de Bir Kişinin Değeri

The Value of a Person in Hobbes and Kucuradi

MUHAMMED FURKAN SOLTEKİN*

*Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, fsoltekin@gmail.com,

ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0001-9951-7322

ÖZ

Günümüzde değerlerin kişiden kişiye değişebilen birtakım göreceli kavramlar oldukları ve bununla ilişkisinde, bir kişinin değerini belirleyen şeylerin o kişiyi değerlendirenlere bağlı olduğu; dolayısıyla kişinin değerinin o kişiye ait bir şey olmaktan çok, o anki koşul ve durumlara göre o kişiye yüklenen bir şey olduğu düşüncesi hakimdir. Bu çalışmada bu düşüncenin Hobbes felsefesindeki kökleri araştırılacak, iyi, mutluluk ve güç kavramlarıyla ilişkisinde bir kişinin değeri hakkındaki görüşü ortaya konulacaktır. Diğer taraftan, Hobbes’un bu düşünceleri ile Kuçuradi’nin değerlerin göreceli olmadığını, aksine bazı kişilerce hayata geçirilebilen ve hakkında felsefi bilgiye ulaşılabilen bir takım insansal olanaklar olduğunu savunan görüşü karşılaştırılacak ve günümüzde karşılaştığımız insansal sorunların saptanmasında ve çözüm yollarının araştırılmasında bu görüşlerden hangisinin bizler için yol gösterici olabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değer(ler), Değerlendirme, İyi, Güç, Eşitlik

ABSTRACT

Nowadays it is thought that values are some kind of relative concepts that varies from person to person and that what determines the value of a person is up to the people who evaluate, so value of a person is not something that belongs to the person, but something that is attributed to the person by others according to circumstances. In this study, the roots of that thought is going to be inquired in Hobbes’s philosophy and his opinion about the value of a person and concepts of good, power, happiness are going to be asserted. On the other hand, those opinions of Hobbes and Kucuradi’s opinions that values are not relative concepts but humane possibilities that can be put into practice and can be approached as an object of philosophical knowledge are going to be compared and it is going to be brought into question that which one of them can be helpful for determining and solving the human problems of today’s world.

Keywords: Value(s), Evaluation, Good, Power, Equality

Giriş

Değerlendirme, insanın bir var olma şartıdır. Hiçbir insan kendisini ve diğer insanları, olayları ve durumları – en azından kendisinin ilişkide olduğu insanları ve içinde bulunduğu olaylar ile durumları – değerlendirmeden yaşayamaz (Kuçuradi, 2013, s. 25). İnsanlarla bir şekilde ilişkiye girdiğimiz ve eylemde bulunduğumuz her anda – ezbere ya da değil – bir değerlendirme yaparız. Bu değerlendirmenin ölçütü değerlendirenden değerlendirene veya değerlendirenin içinde bulunduğu koşuldan koşula değişiklik gösterir. Her ne kadar değerlendirenlerin sayısı birden çok olduğu için değerlendirmeler de birden çok ve farklı farklı olsa da, değerlendirilen bir ve aynı kaldığı sürece, o şeyin kendine özgü bir değeri olmalıdır. Değerlendirilen şey bir olay, bir insan veya bir eylem olabilir ve her bir olayın, her bir insanın ve eylemin onu diğerlerinden farklı kılan bir takım özellikleri vardır; dolayısıyla, aslında, değişken olabilen şey o şeyin kendisi değil, değerlendirilen bir ve aynı şeyin değerlendirenler açısından taşıdığı o anki önemidir, onun için ifade ettiği şeydir. Bu nedenle, “olsa olsa bu olay veya insanın *önemi* Ahmet için başka, Fatma içinse başka olabilir. Çünkü bir şeyin önemli olması veya görülmesi, kişilerin en başta özel real durumlarına sıkı sıkıya bağlıdır” (2013, s. 26). Her ne kadar realiteye baktığımızda bunu görmekte zorlanmasak da, realiteye bakmaya pek yanaşmadığımız için, günümüzde kabul gören yaklaşım burada sunduğumuzun tam aksidir. İnsanlar genellikle insanların, eylemlerin, durumların değerini o anlık ihtiyaçlarına, değerlendirdikleri şeyle aralarındaki duygusal bağlarına veya sahip oldukları birtakım değer yargılarına göre belirlerler. Değerlendirilen şeyin kendine bakmak, onu farklı yönleriyle bir bütün olarak ele alıp anlamaya ve değerlendirmeye çalışmak, o şeyin kendi değerini saptamak zahmetlidir. Hobbes da bu zahmete girmek istememiş olacak ki, bir insanın ancak değerlendirenin arzularıyla ve ihtiyaçlarıyla ilişkisinde iyi, değerli olabileceğini, kendi başına bir değerinin olamayacağını iddia etmiştir.

Hobbes'ta Bir Kişinin Değeri

Hobbes'a göre herhangi bir doğal-canlı varlıktan çok da farklı olmayan insanın hareketinin başlangıcına *çaba* denir. Çaba, ona neden olan şeye yönelik olduğunda *iştah* veya *arzu* adını, bir şeyden kaçınmak biçiminde olduğunda *istikrah* (tiksinme) adını alır (Hobbes, 2017, s.49). İnsanın yapıp etmelerini belirleyebilecek herhangi bir başka ilke yoktur. Neyin iyi, neyin kötü olduğu, insanın yapıp etmelerini belirleyen bu iki ilke ile ilişkilidir. Bir insanın “iştahı veya arzusunun yöneldiği şey, o insan bakımından, *iyi* bir şeydir: onun nefret ve istikrahının yöneldiği nesne *kötü*”dür (2017, s.50). İyinin veya kötünün herhangi bir mutlak anlamı yoktur, herkes için değişmeyen bir iyi veya kötü olamaz. Bu sözcükler onları kullananın bakış açısına göre anlam kazanır; iyinin ve kötünün ne olduğu hakkında, “nesnelerin kendi doğalarından alınabilecek herhangi bir genel kural”, onların iyi veya kötü olduğunu gösteren herhangi bir belirti yoktur (2017, s.50). Kişi için bir şeyi iyi yapan, o şeyin kişiye haz vermesi, varlığını sürdürmeye yardımcı olması, kötü yapan ise acıya sebep olması, varlığını sürdürmesine engel olmasıdır (Gökberk, 2010, s.253). Kişiye haz veren şey kişi için yararlı, ona acı veren şey ise zararlıdır. O halde, insanlar arası ilişkilerde herhangi bir şeyin, örneğin sevgi, dostluk gibi şeylerin ya da bizzat ilişkiyi yaşayan kişilerin kendilerinin iyi olup olmadığını ya da değerini belirlerken başvurabileceğimiz tek kaynak, onun bize sağlayabileceği yarar veya zarardır (Russel, 2002, s.91). Eğer bir kişi bir şekilde hoşumuza gidecek, bizim için yararlı eylemlerde bulduysa iyi, değerli; bizi rahatsız edecek şeyler yaptıysa kötü, değersizdir; aynı şekilde, sevgi, dostluk, adalet gibi etik değerler de yalnızca bize yararı dokunuyorsa iyidir.

Filozofların mutluluk hakkında söyledikleri de onların insan ve değer anlayışlarına, iyi ve kötüye yükledikleri anlamlara dayanır. Hobbes, mutluluk anlayışını insanın arzulayan ve tiksinen, haz ve rahatsızlık duyan doğal yapısından çıkarır: “Mutluluk, bir nesneden diğerine, arzunun devamlı ilerleyişidir; bir şeyin elde edilmesi bir başka şeye giden yoldur sadece” (Hobbes, 2017, s.81). İyi de, arzunun yöneldiği herhangi bir nesne olduğuna göre, insan yaşamı bir iyiden ötekine koşmakla, bulunduğu her nesneyi mutluluğunun aracı olarak kullanmakla geçer. Bu nesne yeri geldiğinde bir ev veya taşıt, yeri geldiğinde bir makam veya mevki, yeri geldiğinde bir arkadaş ya da dost olabilir. Bu durumda, bir kişinin değerini belirleyen şey, aynı zamanda mutluluğumuza ne kadar hizmet edebileceğidir. Burada belirleyici olan, kişinin kendi değeri değil, değerlendirilene sağladığı yarar veya onun mutluluğuna yaptığı katkıdır ya da gücüne güç katıp katmadığıdır; çünkü sahip olduğu güç miktarı kişinin mutluluğuyla doğrudan ilgilidir.

Kişinin değeriyle ilişkisinde ele almamız gereken bir diğer kavram, iyi ve mutluluk kavramlarıyla doğrudan bağlantılı olan güç (kudret) kavramıdır. Hobbes’a göre bütün insanlarda dur durak bilmez bir güç arzusu vardır. Bu arzunun sürekliliğinin nedeni, insanın sahip olduğu güç ve imkanları, daha fazlasını elde etmeden güvence altına alamayacak olmasıdır (2017, s.81). Bir insanın gücü, “genel olarak ele alınırsa, iyi gibi görünen gelecekteki bir şeyi elde etmeye yarayan şu anki araçlarıdır” (2017, s.72). Arzuladığımız bir şeyi elde etmemizi sağlayabilecek her aracı bir güç olarak alabiliriz. Sahip olduğumuz cömertlik, soyluluk gibi özellikler, başarılar, mal ve mülkler, bilgi, popülerite, saygınlık, hitabet, hizmetçiler, arkadaşlar, hatta gücün şöhreti bile güçtür (Pettit, 2008, s.94). Erdemler olarak andığımız kimi şeyler bile, “yüceliği nedeniyle değer verilen” güçlerdir. Düşünsel erdemlerden biri olan zekadan daha uygun bir şekilde gelecekteki iyileri elde etmemizi sağlayacak araç var mıdır (Hobbes, 2017, s.61)? “Bir insanın çok sayıda insan tarafından sevilmesini veya o insandan korkulmasını sağlayan herhangi bir nitelik; veya böyle bir niteliğin şöhreti de” güçtür; çünkü bunların hepsi, bizim ileride elde etmeyi amaçladığımız herhangi bir iyiyi elde etmenin aracı olabilir (2017, s.73, 65).

Toparlayacak olursak, Hobbes’ta iyi olan, yararlı olandır. Mutluluk ise bir iyiden ötekine arzunun sürekli ilerleyişidir. Başta mutluluk olmak üzere, her türlü iyileri elde etmede kullanabileceğimiz bütün araçlar gücün birer parçasıdır. Hobbes bir kişinin değerini de, güce yüklediği anlamlarla ilişkilendirerek şu şekilde tanımlar: “Bir insanın kıymeti veya değeri, bütün diğer şeylerde olduğu gibi, onun *fiyatı*, yani onun kudretinin [gücünün] kullanımı için verilmesi gereken şeydir ve bu nedenle, mutlak olmayıp başkalarının ihtiyacına ve yargısına göre değişir” (Hobbes, 2017, s.74). Bir kişiyi değerlendirirken ölçüt alabileceğimiz tek şey, o insanın sahip olduğu gücün bize sağlayacağı yararın miktarıdır. O gücün kullanım değerini bizimle paylaştığı ölçüde değer -ya da fiyat- biçeriz kişiye. Güç sahibi kişi, birtakım iyileri elde etmek bakımından daha çok araca (arkadaşa, bilgiye, paraya, mülke) sahip olan kişidir (Pettit, 2008, s.101); biz de bu kişinin gücünden yararlanabileceğimiz ölçüde değerli görürüz onu. Bu yüzden kimsenin sabit bir değeri yoktur. Kimse sahip olduğu güç bakımından sabit kalamayacağı gibi, biz de ihtiyaç duyduğumuz şeyler bakımından sabit kalamayız. Örneğin, bilge, dürüst bir yargıç her zaman değil, yalnızca barış zamanında değerlidir; iyi bir askeri yönetici ise yalnızca savaş zamanında. Nasıl hiçbir ürünün sağlayacağı kullanım yararından bağımsız bir fiyatı yoksa, kişilerin de bu yarardan bağımsız bir değeri olamaz. Ayrıca “fiyatı belirleyen satıcı değil alıcıdır” ve bir kişinin “gerçek değeri başkalarının takdir edilenden fazla değildir” (Hobbes, 2017, s.74). Bu da her insanın, diğerleri karşısında bir tüccar ve müşteri olduğunu göstermektedir. O halde bir şeyler almak isteyen, daima ödeme yapabilecek güçte olmalıdır. Bir kişiyle ilişkiye girmemizin tek sebebi, onun bizde olmayan bir şeye, bir güce, bir araca sahip olmasıdır. İnsanların dur durak bilmez bir şekilde güç arzulamalarının bir sebebi de budur.

Güçsüz olmak değersiz olmak demektir. Dolayısıyla Hobbes'a göre "bir bireyin değeri, onun sahip olduğu "şey"lerin değeriyle ölçülür. Bir kimse ne kadar mal-mülk sahibiyse o kadar değerlidir. (...) çeşitli anlamlarıyla güç (sahibi olma), bireyin hem mutluluğu, hem de değeri açısından belirleyici faktördür" (Özcan, 2016, s.201).

Hobbes'un felsefesinde değerli olma, güçlü olmaya, güçlü olma da arzulanan birtakım iyileri gerçekleştirecek araçlara sahip olmaya indirgenmiştir. Üstelik insanlar dahil her şeyin araçsallaştırılabileceği söylenmiştir. Bir kişinin sahip olduğu kimi özelliklerden dolayı kendi başına bir değerinin olabileceği göz ardı edilmiş, tek tek insanların değeri, onların diğerlerine sağladıklarıyla ilişkisinde ele alınmıştır. Yapılan tüm bu hatalı ya da "temelsiz" saptamaların altında, bu bölümün başında da kısaca bahsettiğimiz, onun insanın doğası/neliği hakkındaki düşünceleri yatar. Hobbes'a göre insan, kimi yapıp etmeleri ve başarılarıyla hayvanlardan farkını ortaya koyabilen, diğer canlılar arasında özel yere sahip bir varlık değil, tam aksine, sıradan bir keçiden farksız olarak, varlığını sürdürme ve rahatı yakalama çabasıyla hareket eden, arzulama ve tikslenme yetileri sayesinde yolunu bulan doğal-canlı bir varlıktır (Hacıkadıroğlu, 2000, s.310). Temel yaşama amacı, varlığını sürdürmekten fazlası olmayan insan, bunu en rahat ve acısız şekilde yapabilmek için kullanabileceği her aracı kullanır. Bu bakımdan, elde ettiği her araç onu daha güçlü kılar. Bir kişiyi diğerlerinden farklı kılan şey de kişinin sahip olduğu güçtür; yani değerli kişi güçlü kişidir.

O halde diyebiliriz ki, Hobbes'a göre bir şeyin (kişinin veya eylemin) değerinin ölçütü, bireysel yarardır; bize varlığımızı sürdürme yolunda sağladığı faydadır. Buna hizmet eden her şey değerli, öyle olmayan her şey değersizdir.

Kuçuradi'de Bir Kişinin Değeri

Kuçuradi'ye göre bir şeyin değeri, o şeyin varlıktaki özel yeridir. Yani o şeyin diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumudur (Kuçuradi, 2013, s.40). "İnsan nedir?" sorusu da, (tür olarak) insanın diğer var olanlar arasındaki yerini belirlemeyi amaçlar. İnsan üzerine sahip olduğumuz bilgi, insanın yapıp ettiklerine ve eserlerine bakılarak ortaya konur. "Bu bilgi, insanın yapısının -tür olarak tekliğini oluşturan özelliklerin- bilgisidir" (Kuçuradi, 2015, s. 178). Bu durumda, tür olarak insanın neliğiyle, yani "insan kavramı"yla "insanın değeri" arasında bir uyuma olduğu söylenebilir. O halde, Kuçuradi'nin sırasıyla insan ve değer görüşünün, ardından "bir kişinin değeri"ne dair söylediklerinin ele alınması gerekmektedir.

Kuçuradi "değer" ile "değerler" arasında fark gözetir: "Değerler var olan şeylerdir, var olan imkânlardır; "Değer"se bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir". İnsanın değerleri, "onun bütün başarılarıdır: bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. Bunlar, insanın varlık imkanlarının gerçekleşmesidir" (Kuçuradi, 2013, s.40). Bunlar, insanların çeşitli tarzlarda gerçekleştirebileceği etkinliklerin (yaratma, bilme, eylemde bulunma, çalışma, değerlendirme gibi etkinliklerin) ürünleridir. Fakat bu etkinlikler her durumda değil, yalnızca belli tarzda, "amaçlarının bilincinde ve işlevleri yerine gelecek şekilde" gerçekleştirilirse bir insan başarısı olur ve insanın değerleri arasına girerler. Örnek verecek olursak: "ampülü yapan bilim, bilginin ya da adaletin ne olduğunu göstermeye çalışan felsefe, *Calais Burjuvalarını* yapan sanat, *ombdusman*'ı getiren hukuk, insan haklarını korumaya yönelik ilkeleri etkili kılmaya çalışan siyaset" birer değerdir. İnsana değerini sağlayan, insanı insan yapan, onu tüm diğer varlıklardan ayıran, onun böyle etkinlikleri ya da değerleridir. Bu etkinlikleri gerçekleştirmesi, bize aynı zamanda insanın bu

etkinlikleri gerçekleştirme olanaklarına sahip olduğunun ve bu olanakların bilgisini sağlar. İşte bu, insanın değerinin bilgisidir (Kuçuradi, 2015, s.178). Yani insan, yalnızca arzulama veya tikslenme çabasıyla yolunu bulan, haz ve acı hesabı yaparak hareket eden sıradan bir varlık değildir. Tür olarak insanın tarih boyunca belli amaçlar doğrultusunda ortaya koyduğu birtakım başarılar, gerçekleştirdiği kimi olanaklar vardır. İnsan, devlet kurabilen, bir hukuk sistemi geliştirebilen, fizik, kimya, matematik, biyoloji bilim dallarını yaratabilen, müzik, heykeltıraşlık, resim gibi sanatları ortaya çıkaran, felsefe yapabilen ve aynı zamanda dürüst, adil, cesur davranabilen, bunları ve benzeri şeyleri yaparak diğer var olanlardan farkını ortaya koyabilen bir varlıktır. İnsanın “b i r ş e y i y a p a b i l m e s i d i r y e n i d e ğ e r l e r , y e n i b a ş a r ı l a r o r t a y a k o y a n ” (Kuçuradi, 1967, s.34). İnsanın yapısının, kişilerce gerçekleştirilen sonsuz imkanlarıdır bunlar (Kuçuradi, 2013, s.56).

Kuçuradi'ye göre, “değer sırf insanla, dolayısıyla insan başarılarıyla ilgilidir. Kendi başına doğal bir nesnenin ve malın değeri yok, yalnız faydası veya fiyatı –aynı malın çeşitli fiyatları- vardır” (2013, s.42). Bu durumda Hobbes'un yaptığı, insanlara fiyat (ya da değer) biçmek, onları birer “mal” haline getirmek ve onları “kullanım değerlerine” göre derecelendirmektir. Değer (ve fiyat) biçme durumunda “biçilen değer (ve fiyat), yani değer yargıları (ya da bir şeyin şu kadar lira olması), bir yandan değer biçenin her yönden değişken olan ihtiyaç ve çıkarlarıyla, diğer yandansa o an için geçerli olan moral (veya piyasa) ile ilgili olabilir.” O halde, insan dünyasında bir şeyin -bir kişinin, eylemin ya da durumun- değerinin ihtiyaçlara veya koşullara göre değişebildiğini söylemek, bu değer belirlenmesini o çağın hakim ahlak anlayışına, kabul gören değer yargılarına (yani piyasaya, arz-talep durumuna) bırakmak demektir. Böyle bir ortamda “değerli olan ile değerli olmayan şey aynı muameleyi görür. (...) Burada olan biten, şeyin kendisinin -şeyin değerinin- hesaba katılmadığı bir alış-veriş veya bir değiş-tokuştur” (2013, s.43).

İnsanla ilgili şeylerin; eylemlerin, durumların, olayların veya etkinliklerin, eserlerin değerini bilmek için önce insanın değerini bilmek gerekir (Kuçuradi, 1967, s.22). Bu felsefi bilgi ortaya konulduğunda, herhangi bir kişinin bir eyleminin değerini bu eylemin tür olarak insanın değeriyle olan ilgisinden, insanın değerini koruyup korumadığı gerçeğinden hareketle belirleyebiliriz. Aynı ilgiyi, bir olay, bir durum veya bir eserle tür olarak insanın değeri arasında kurabileceğimiz gibi, bir kişi ile tür olarak insan arasında da kurabiliriz. Nitekim, bu ilginin doğru kurulması, kişileri ve kişilerin eylemlerini doğru değerlendirebilmenin de ön koşuludur. Doğru değerlendirmeden beklenen ise, “şeylerin değerini ortaya koymasıdır. Bu değer, değerlendirilen şeyin kendisindedir. Ve bu değer o şeyin, -eylemin, eserin, kişinin- bir yapı özelliğidir” (Kuçuradi, 2013, s.43). Bir kişiyi doğru değerlendirmek içinse, “bir kişinin değeri”nin ve bununla ilişkisinde “bir kişinin değerleri”nin ne olduğunu anlamamız gerekir. Bir kişinin değeri, “diğer kişilere göre onun o tek olan yapı bütünlüğüne sahip olması, onun o kişi olma özelliği ve bütünlüğünün bu özelliğinden dolayı diğer kişilerden farklı imkanları, farklı yaşantıları, farklı gerçekleştirmeleridir”. Bir kişiye değerini sağlayan ise, o kişinin değerleridir, “o kişinin yaptıklarında, yaşamında ağır basan kişi değerleri”dir. Burada unutmamız gereken nokta, “değer”in pozitif veya negatif bir anlam taşımamasıdır. Bir şeyin değeri, o şeyin değerliliğiyle karıştırılmamalıdır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, en genel anlamda “bir şeyin değeri, kendisiyle aynı türden olan şeyler arasındaki özel yeridir”. Yani bir şeyin değerinin olması, o şeyin benzerlerinden bir farkı olması anlamına gelir. Bu durumda, bir kişiye değerini, farkını sağlayan şeyler, o kişinin değerleri oluyor. Değerlilik -ve dereceleri- ise, yalnızca kişiye bu farkı sağlayan şeylerin, yani değerlerinin insanın değerleri ile ilişkisinde ortaya çıkabilir (Kuçuradi, 2013, s. 41). Ne kastettiğimizi daha iyi anlamak için kişiyi kişi yapan, onu diğer kişilerden farklı kılan değerlerin neler olduğuna odaklanalım.

Kuçuradi'nin insan ve değer görüşü bağlamında, “kişi değerlerinin bir çeşidi, kişinin belirli bilgisel olanakları ya da özellikleri, başka deyişle kişinin bilgisel yetenekleridir”; hızlı bağlantı kurabilme, güçlü bir belleğe sahip olma, dikkatli bakabilme gibi yetenekler. Bir başka çeşidi ise, “kişinin kendisiyle ilişkisinde edindiği belirli karakter özellikleridir”. Ölçülü, sabırlı, cesur veya sorumlu olma gibi kişilik özellikleridir bunlar. Bu iki çeşit kişi değerleri, kişinin yaşamında ve insanlarla ilişkilerinde rol oynasa da, kişilerin etik değerini (ya da “değerliliğini”) doğrudan doğruya belirlemezler. Kişi değerleri arasında üçüncü çeşit değerler olan etik kişi değerleri, bir kişide bulunmasıyla aynı zamanda o kişiyi “değerli” yapan kişi özellikleridir (Kuçuradi, 2015, s. 180, 183). Bu değerler, insanlarla ilişkilerinde “değer korumaya -insanın değerini kişilerde korumaya- veya bulunduğu durumlarda en az harcanmasını sağlanmaya çalışan kişinin özellikleridir; insan olmanın değerinin bilgisine sahip olan ve her eylem ve tutumunda bunu hesaba katan kişinin özellikleri: dürüst, saygılı, adil, özgür olma gibi özellikler.” Kişiyi diğer kişilerden farklı kılan özelliklerinden (değerlerinden) yalnızca bu tip özellikler kişileri değerli kılabilir. Çünkü kişi değerleri arasında yalnızca bu üçüncü tip değerler, tür olarak insanın da değerleri arasında; yani insanı insan yapan, onu türdeşlerinden farklı kılan özellikler arasındadırlar. “Böyle olanaklar da vardır insanda” (2015, s.184). Yukarıda bahsettiğimiz, yalnızca belli tarzda, amacına uygun ve işlevini yerine getirecek şekilde gerçekleştirildiğinde birer değer haline gelen, kişilere açık insansal olanakların değer koruyucu bir tarzda gerçekleştirilmesi için gerekli olan koşulların sürekli yaratılması da, bu etik değerlere sahip kişilere bağlıdır (2015, s.180).

Bir kişi değeri ile etik kişi değeri arasındaki farkı, bunlardan birinin neden insanı insan yapan bir şey olduğunu görmek için küçük bir örnek verebiliriz. Yalnızca bir kişi değeri olan sabırlı olmayı ve bir etik kişi değeri olan özgür olmayı ele alalım. Kişiyi sabırlı yapan, gelecek veya elde edilecek bir şeyi telaş göstermeden, eğer belli bir zorluk söz konusuysa o zorluğa katlanarak beklemesidir. Kişiyi özgür yapan ise, “değer bilgisine sahip ve bu bilgiyi hesaba katarak” yaşamasıdır (Kuçuradi, 2014, s.7). Sabırlı bir kişi birçok şey için sabredebilir. Yeni bir araba almak için kendisini aşağılayan patronuna sabredebilir, toplum tarafından dışlanmamak için çoğunluk tarafından azınlığa karşı yapılan haksızlığa sabredebilir, öte dünyada karşılığını almak için bu dünyada kendisine yapılan insanlık dışı muameleye sabredebilir, gelecekte elde edeceği büyük bir yarar için, konuşması gereken yerde susarak sabredebilir. Bu açıdan bakıldığında diyebiliriz ki, tarih boyunca insanlığın başına en büyük dertleri açanlar genelde sabırlı insanlardır. Kim Hitler'in sabırsız bir insan olduğunu söyleyebilir? Özgür kişi bu verdiğimiz örneklerin hiçbirinde sabırlı davranmayacaktır; çünkü onun eylemde bulunurken öncelikle amaçladığı şey, kişisel çıkarını değil, insanın değerini korumak, hiç olmazsa bu değer en az ölçüde harcanmasını sağlamaktır. Peki sabırlı olmak hiçbir zaman insanın değerinin korunmasını sağlamaz mı? Tabi ki sağlar, ama yalnızca kişi özgür bir kişiye. Sabırlı olma özelliği, özgür kişinin, kendisi belli bir zarara uğrasa bile insana yakışır olanı yapabilmek için zorluklara katlanmasını, azınlığa karşı yapılan haksızlığı engellemek için toplum tarafından sistematik olarak dışlanmaya sabretmesini ve daha birçok şeyi sağlayabilir. Sabırlı olmaya kendi başına etik bir değer diyemeyişimizin sebebi budur. Bu ve benzeri kişi değerleri, yalnızca etik kişi değerleri ile birlikte bir kişide bulunursa, “dolaylı olarak” insanın değerinin korunmasına katkıda bulunabilir.

Toparlayacak olursak, Kuçuradi'de bir kişinin değerini (diğer kişilerden farkını) oluşturan şeyler o kişinin değerleridir (gerçekleştirdiği birtakım kişilik özellikleridir). Bu değerlerden yalnızca etik kişi değerleri o kişiyi değerli yapar; çünkü yalnızca bunlar insanı türdeşlerinden farklı kılan özelliklerdir. Bu yüzden, bir kişiyi doğru değerlendirmek, yani değerini belirlemek için, o kişiyi önce diğer kişilerle, sonra da insanla ilişkisinde ele alırız. Ancak bu şekilde yaptığımız değerlendirme insanın değerinin bilgisine dayanır. Diğer türlü iki seçeneğimiz vardır: ya Hobbes'un yaptığı gibi

kişiyi gücünü kullanabileceğimiz ölçüde kendimiz fiyat biçmek ya da kişinin fiyatını o anki piyasaya (egemen ahlak anlayışına) göre belirlemek. Kuçuradi bu iki değerlendirme şeklini “değer atfetme” ile “değer biçme” olarak ele alır ve bunları ezbere değerlendirmeler olarak adlandırır (Kuçuradi, 2013, s.25-31). Bu değerlendirme biçimlerinde bir şeyin değeri o şeyin kendinde değil, şeyin değerlendirenle ilişkisinde, değerlendirene sağladıklarında aranır.

Çıkardığımız tüm bu sonuçlardan hareketle diyebiliriz ki, Hobbes bize kişileri doğru değerlendirmenin hiçbir olanağını göstermemiştir, onları ezbere değerlendirmeyi öğütlemiştir. Bunun en temel sebebi ise, Hobbes’un tür olarak insanı doğru değerlendirememesi, insan realitesini olduğu gibi ele alamaması, insanın varlıktaki özel yerini görememesidir. Tür olarak insanın, arzularının peşinde koşan doğal-canlı bir varlıktan fazlası olmadığını söylemek, tek tek kişilerin de bundan fazlası olamayacağını söylemektir. Bu da bizi zorunlu olarak, insansal olanaklarını gerçekleştiren, özgür, adil, dürüst kişilerle ötekiler arasında, ya da tür olarak insanla hayvan arasında bir değer farkı görmemeye iter.

Sonuç

Günümüz dünyasında bir kişinin değerinin kişiden kişiye değişebileceği, dolayısıyla aslında kişinin kendi başına bir değer taşımadığı, o değer kişinin diğer kişilere sağladığı yarara göre artıp azalabileceği düşüncesi hakimdir. Çoğunlukla, bir kişiyi değerlendirirken ölçüt alınan şeylerin sonunda gelir etik kişi değerleri. Öncelikle hesap edilenler, kişinin kazandığı para miktarı, malı-mülkü, makamı, diğer kişinin duygusal ihtiyaçlarını ne ölçüde doyurduğu, ya da en basitinden, diğer kişiyle kafalarının uyuşup uyuşmadığı, eğlence anlayışlarının benzeşip benzeşmediğidir. Çünkü çağımızda kabul gören insan anlayışı Hobbes’un insan anlayışına daha yakındır. Bu anlayış, bizi öncelikle tür olarak insan ile hayvan arasında, ardından tek tek insanlar arasında değer bakımından ayırım yapmamaya; değerli kişi ile değersiz kişi arasındaki farkı, sahip oldukları özelliklerin insanın değerleri ile ilişkisini yok saymaya iter. Hobbes’un temel kabullerinden birisi olan “bütün insanlar eşittir” düşüncesi de bu anlayışa dayanır (Hobbes, 2017, s.99). Her ne kadar bu eşitlik genellikle haklar bakımından bir eşitlik olarak sunulsa da, bu eşitliğe, sık sık, değer ve yapı bakımından eşitlik fikrinin de örtük olarak eşlik ettiğini görürüz (Pettit, 2008, s.101). Bu ise, ovanın gönlünü etmek için dağ görmezden gelmek demektir. İnsanların çoğu birtakım etik kişi özelliklerine sahip olmadıkları için, birilerinin kendilerinden daha insana yakışır bir hayat yaşayabileceği gerçeğini görmek istemezler. Başta da belirttiğimiz gibi, sorun, realiteye bakamama, bunun getireceği sonuçları kaldıramama sorunudur. Oysa olan-biten oradadır ve olup bitmektedir. Realiteyi, “moral dışı olan realiteyi değerlendirme çabasında insanlar, çoğu zaman içinde yetiştikleri ve buldukları moralin değerleri açısından değerlendirir”ler (Kuçuradi, 1967, s. 27). Kişilere değer biçmemizin, onların taşıdıkları değeri ortaya koyamayışımızın sebebi, her şeyden önce, insan realitesine içine doğduğumuz ve bize öğretilen ahlaki norm ve değer yargılarından hareketle değer biçmemizdir. Realiteye ahlakların bize taktığı gözlüklerle bakmak çok daha kolaydır. Bunun bir sebebi de insanlar arasındaki yapı ayrılığıdır. Bu ayrılık “onların realiteyi görebilme gücüne; olan biteni ve insanla ilgili her şeyi başka tarzlarda değerlendirmelerine dayanır” (1967, 41).

O halde bir kişinin değerinin bilgisinin bize sağlayacağı şey, insanlar arasındaki değer ve yapı farkını görme imkanıdır. “Zira adalet bana şöyle der: ‘İnsanlar eşit değildirlir.’” (Nietzsche, 2013, s. 96). Farklı farklı kişilik özelliklerine, kişi değerlerine sahiptir insanlar. Bu kişi özelliklerinin/değerlerinin ise yalnızca bazıları insanın değerinin tek tek kişilerde korunmasını sağlar.

Bunu görmekle gerçekleştirebileceğimiz olanak ise, bir kişiyi (ve kendi kişimizi) değerine uygun bir şekilde, yani doğru bir şekilde değerlendirme olanağıdır. Bir arkadaşlık kurarken de lazımdır bize bu bilgi, bir siyasal seçim sırasında da. İnsanın değerinin korunmasının veya harcanmasının mümkün olduğu her anda, insanlar arasında tercihte bulunmamız gereken her anda bu bilgiyi kullanma olanağı elimizdedir.

Kaynakça

- Gökberk, M. (2010). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hobbes, T. (2017). Leviathan: veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti. Semih Lim (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hacıkadıroğlu, V. (2000). İnsan Felsefesi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kuçuradi, İ. (1967). Nietzsche ve İnsan. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2013). İnsan ve Değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2014). Uludağ Konuşmaları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2015). Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Nietzsche, F. (2013). Zerdüşt Böyle Diyordu: Herkesin ve Kimsenin Kitabı. Osman Derinsu (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özcan, M. (2016). İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine Bir Soruşturma. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Pettit, P. (2008). Made with Words: Hobbes on Language, Mind, and Politics. New Jersey: Princeton University Press.
- Russell, B. (2002). Batı Felsefesi Tarihi III. İstanbul: Say Yayınları.